

Influența miturilor ibero-lusitane asupra operei lui Eliade

Drd., Maria-Luiza Bistreanu

Școala Doctorală Alexandru Piru, Craiova

Abstract: Mircea Eliade integrated myths into his theories on the sacred and the profane, while the Ibero-Lusitanian culture played a significant role in shaping how standardized societies understood life, history, the irreversible passage of time, and spiritual renewal. Sebastianism—the belief that King Sebastian I, will return to save the nation—embodies a messianic myth, part of the eternal return, cyclically revived to give meaning to history. Spanish mythology influenced Eliade’s thinking through the concept of the Reconquista, where the sanctification of the past serves to justify collective action. The notion of *duende* refers to a unique form of inspiration, where the soul seeks a connection with the sacred that lies beyond the everyday. It reflects the idea of hierophany through a ritual or initiatory event, with art acting as a gateway to a mythical dimension. There are clear parallels between Romanian, Iberian, and Spanish mythology, particularly in the way they sacralize the figure of the ruler as a restorer of divine order. National heroes are seen not merely as political leaders, but as figures tied to a higher destiny

Keywords: *myth, dacian, collective destiny, inspiration*

Mircea Eliade a fost profund influențat de miturile și tradițiile culturale ale țărilor în care a trăit, iar perioada petrecută ca atașat cultural în Portugalia (1941-1945) a reprezentat un moment esențial în evoluția sa intelectuală. În acest context, el a intrat în contact cu miturile ibero-lusitane și le-a integrat în teoriile sale despre sacru și profan, considerând că acestea oferă o perspectivă relevantă asupra modului în care societățile tradiționale percep timpul, istoria și regenerarea spirituală [Cristian Vasile, 2013:28]. Analiza lui Eliade asupra sacralității miturilor iberice și lusitane se regăsește atât în lucrările sale academice, cât și în unele dintre scrierile sale literare, unde structurile mitice joacă un rol central în explorarea relației dintre individ și destin.

Unul dintre miturile lusitane care a avut un impact profund asupra gândirii lui Eliade a fost Sebastianismul, credința conform căreia regele Sebastian I al Portugaliei, dispărut în bătălia de la Alcácer Quibir (1578), se va întoarce într-o zi pentru a salva națiunea. Acest mit mesianic, care a supraviețuit secole la rând în cultura portugheză, reprezintă un exemplu clar al conceptului eliadean de „eterna reîntoarcere”, prin care trecutul mitic este

reactivat periodic pentru a oferi un sens istoriei și pentru a justifica speranțele unei comunități. Eliade a văzut în Sebastianism o formă de sacralizare a timpului istoric, în care dispariția și eventualul întoarcerea regelui devin un model arhetipal de regenerare colectivă. Acest mit reflectă teoria sa conform căreia societățile tradiționale trăiesc într-un timp ciclic, unde trecutul mitic nu este pierdut definitiv, ci poate fi reînnoit printr-un act miraculos.

Această idee a fost dezvoltată în scrierile sale despre relația dintre mit și istorie, unde Eliade subliniază că miturile fondatoare nu sunt doar relieve ale trecutului, ci structuri vii care continuă să modeleze conștiința colectivă a unei națiuni. Fascinația sa pentru Sebastianism se regăsește în mod indirect în romanul său *Noaptea de Sânziene*, unde protagonistul caută o ieșire din timpul profan și o reconectare cu o dimensiune mitică a existenței. Deși nu face referire directă la mitul portughez, structura narativă a romanului reflectă ideea că anumite evenimente istorice sunt trăite nu ca simple întâmplări, ci ca reactivări ale unui model sacru, aflat dincolo de timpul linear [Sorin Alexandrescu, 1998:131].

O altă influență puternică a mitologiei ibero-lusitane asupra operei lui Eliade se regăsește în ideea *Quinto Império* (Al Cincilea Imperiu), un concept promovat de teologul și vizionarul portughez Padre António Vieira în secolul al XVII-lea. Conform acestei viziuni, Portugalia avea un destin sacru de a conduce un imperiu universal, nu doar de natură politică, ci și spirituală. Eliade a fost fascinat de această concepție, deoarece se potrivea cu interesul său pentru ideea de renaștere culturală și spirituală prin recuperarea unui model mitic. În teoriile sale despre sacru și profan, el a subliniat că asemenea mituri oferă societăților un sens cosmic al misiunii lor, justificând acțiuni politice și proiecte identitare pe termen lung. În acest sens, *Quinto Império* nu era doar un mit istoric, ci o manifestare a unei structuri universale, în care o comunitate se percepe ca având un rol transcendent în lume.

Mitologia spaniolă a influențat de asemenea gândirea lui Eliade, în special prin conceptul de *Reconquista*, procesul de recucerire a Peninsulei Iberice de către creștini după secole de dominație musulmană. Această idee corespunde viziunii sale despre sacralizarea istoriei și despre structurile mitice care justifică acțiunile colective [Mircea Eliade, 1981: 178]. *Reconquista* nu a fost percepută de spanioli doar ca un conflict militar, ci ca o împlinire a unui destin spiritual, în care recâștigarea teritoriului echivala cu o restaurare a ordinii divine. Eliade a văzut în acest proces un exemplu al modului în care trecutul mitic este utilizat pentru a legitima proiecte politice și sociale, un fenomen pe care l-a analizat și în contextul altor civilizații.

O altă componentă a mitologiei iberice care a rezonat cu teoriile lui Eliade este conceptul de *duende*, un termen spaniol care desemnează o formă specială de inspirație și de conexiune cu forțele primordiale ale existenței. În cultura spaniolă, acest concept este asociat cu arta flamenco și cu ideea că expresia autentică a sufletului necesită o conexiune cu un timp sacru, un domeniu al trăirii intense, aflat dincolo de cotidian. Acest tip de experiență reflectă ideea lui Eliade despre hierofanie, manifestarea sacrului în realitatea profană, printr-un eveniment artistic, ritualic sau inițiativ. Deși Eliade nu a scris explicit despre *duende*, principiul său de separare între sacru și profan poate fi aplicat la acest fenomen cultural, unde arta devine un canal de acces la o dimensiune mitică.

Toate aceste elemente demonstrează că miturile ibero-lusitane au jucat un rol important în consolidarea teoriei lui Eliade despre modul în care societățile își construiesc realitatea simbolică. Prin contactul său cu tradițiile portugheze și spaniole, el a descoperit noi exemple ale mecanismelor prin care o comunitate își mitologizează trecutul și își structurează prezentul în funcție de modele arhetipale. Fie că este vorba despre Sebastianism, despre ideea imperială a Portugaliei, despre Reconquista sau despre formele artistice ale spiritualității iberice, aceste mituri au oferit lui Eliade un material bogat pentru dezvoltarea teoriei sale asupra sacralității istoriei și asupra modului în care miturile continuă să modeleze conștiința colectivă, chiar și în epoca modernă [Mircea Eliade, 1999: 51].

Mircea Eliade a fost preocupat de modul în care miturile fondatoare ale diferitelor popoare contribuie la definirea identității colective și la sacralizarea istoriei. În acest context, miturile lusitane și cele dacice au reprezentat pentru el exemple convingătoare ale modului în care societățile tradiționale își mitologizează trecutul pentru a-i conferi un sens transcendental. Deși provin din spații culturale diferite, aceste mituri împărtășesc o serie de structuri comune, pe care Eliade le-a interpretat în cheia sa specifică, bazată pe relația dintre sacru și profan, între mit și istorie.

Unul dintre cele mai evidente paralele dintre miturile lusitane și cele dacice este Sebastianismul portughez și mitul reîntoarcerii lui Zalmoxis [Mircea Eliade, 1995: 188]. În cultura portugheză, mitul lui Sebastian I, regele care ar trebui să revină pentru a salva națiunea, a generat o așteptare mesianică profundă, care a traversat secolele și s-a transformat într-o dimensiune esențială a conștiinței colective lusitane. În mod similar, în mitologia dacică, Zalmoxis este descris ca o figură divină care, după o perioadă de retragere într-un spațiu inaccesibil (o peșteră sau o altă

dimensiune spirituală), se întoarce pentru a confirma credința adeptilor săi și pentru a oferi o formă de mântuire spirituală. Eliade a interpretat acest mit ca fiind expresia unei structuri simbolice arhaice, în care liderul sau divinitatea se retrage pentru a reveni într-un moment decisiv, oferind speranță și refacerea ordinii cosmice. Această concepție despre reîntoarcerea eroului salvator este un element central în ambele mitologii, indicând o viziune ciclică asupra timpului și o percepție a istoriei ca un proces de regenerare periodică.

O altă paralelă importantă identificată de Eliade între miturile lusitane și cele dacice este relația profundă dintre comunitate și destinul sacru al națiunii. Atât dacii, cât și portughezii și-au construit identitatea națională pe baza unei mitologii care implică ideea unei misiuni spirituale și istorice unice. În cazul dacilor, mitul lui Zalmoxis și credința într-o viață după moarte rezervată celor curajoși au jucat un rol esențial în formarea unei culturi războinice, în care moartea în luptă era percepută ca o trecere către un tărâm superior. La fel, în cultura lusitană, mitul Quinto Império, promovat de Padre António Vieira, susținea că Portugalia avea o menire spirituală specială, fiind destinată să creeze un imperiu universal, mai degrabă de natură mistică decât politică. Ambele mituri reflectă o viziune sacră asupra națiunii, unde existența colectivă nu este văzută doar în termeni materiali, ci ca parte a unui destin cosmic, care justifică atât sacrificiul, cât și suferința istorică.

Un alt element comun dintre cele două mitologii, pe care Eliade l-a explorat indirect în lucrările sale, este relația specială cu natura și sacralizarea peisajului național [Mircea Eliade, 1994: 168]. Pentru daci, munții Carpați aveau un caracter sacru, fiind considerați un loc al inițierii, al comunicării cu zeii și al protecției divine. Această sacralizare a peisajului natural este evidentă și în miturile lusitane, unde munții, râurile și marea sunt încărcate de semnificații mistice, mai ales în contextul expansiunii maritime portugheze din perioada Marilor Descoperiri. Eliade ar fi interpretat aceste paralele ca exemple ale unei relații arhaice dintre spațiul geografic și identitatea sacră a unui popor, un fenomen pe care l-a observat în numeroase culturi tradiționale.

În ceea ce privește viziunea asupra eroismului și sacrificiului, ambele mituri au fost utilizate în momente critice ale istoriei naționale pentru a justifica rezistența în fața pericolelor externe. Mitul dacilor ca „cei mai viteji și mai dreپți dintre traci” a fost recuperat în secolul XX ca fundament al ideologiei naționaliste românești, justificând ideea unui popor ales, care și-a păstrat puritatea și curajul de-a lungul secolelor. În mod similar, mitul Sebastianismului a fost reactivat în Portugalia în momente de criză, fiind

utilizat pentru a insufla speranță și pentru a întări convingerea că destinul național va fi în cele din urmă împlinit. Această tendință de sacralizare a eroismului național, pe care Eliade a analizat-o în multiple contexte culturale, demonstrează o structură simbolică comună între cele două tradiții.

O altă dimensiune relevantă în comparația dintre miturile lusitane și cele dacice este influența lor asupra construcției identității naționale moderne. Atât în România, cât și în Portugalia, miturile fondatoare au fost reactivate în perioadele de afirmare națională, fiind integrate în discursul politic și cultural [Mircea Eliade, 2012: 91]. În România, mitul dacilor a fost folosit începând cu secolul XIX pentru a sublinia continuitatea istorică și superioritatea culturală a poporului român, iar în perioada regimului comunist, această mitologie a fost reinterpretată într-o manieră propagandistică, sugerând că românii sunt un popor unic, cu rădăcini adânci în istorie. În Portugalia, regimul lui Salazar a folosit mitul Sebastianismului pentru a justifica o viziune autoritară a stabilității naționale, în care statul trebuia să vegheze asupra poporului, menținând ordinea și tradiția. Eliade ar fi interpretat aceste procese ca exemple ale sacralizării politice a mitului, unde trecutul mitologic este transformat într-un instrument de mobilizare ideologică [Mircea Eliade, 1942: 100].

Prin această comparație, devine clar că miturile lusitane și cele dacice împărtășesc o serie de structuri simbolice comune, care au fost interpretate de Eliade ca expresii ale unei gândiri arhetipale despre destinul colectiv al unui popor. Ambele mitologii reflectă credința într-un lider mesianic care se va întoarce pentru a salva națiunea, într-o relație sacră cu teritoriul național și într-o misiune spirituală unică, care justifică suferința istorică și sacrificiul colectiv. Aceste paralele demonstrează universalitatea mecanismelor mitice în modelarea identităților naționale și confirmă teza lui Eliade conform căreia societățile tradiționale își construiesc realitatea istorică prin intermediul mitului, conferindu-i astfel o dimensiune atemporală și transcendentă.

Referințele lui Mircea Eliade la miturile hispanice și portugheze sunt prezente în jurnalele și corespondența sa din perioada în care a trăit în Portugalia (1941-1945), precum și în anii exilului său ulterior, când a continuat să reflecteze asupra influenței acestor mituri asupra identităților naționale și asupra propriilor sale teorii despre sacru și profan. Contactul său direct cu cultura portugheză și spaniolă l-a făcut să analizeze mai profund modul în care miturile au fost utilizate pentru a conferi sens istoriei și pentru a legitima structuri politice și culturale [Mircea Eliade, 2010: 153].

În jurnalele sale, Eliade notează fascinația sa pentru Sebastianism, mitul potrivit căruia regele Sebastian I al Portugaliei nu a murit în bătălia de la Alcácer Quibir din 1578 și că într-o zi se va întoarce pentru a salva națiunea portugheză. Acest mit l-a impresionat profund, deoarece corespundea perfect teoriei sale despre „eterna reîntoarcere”, prin care un eveniment mitic este perpetuu reactivat pentru a structura realitatea istorică a unei comunități. Într-o însemnare din jurnal, Eliade notează că mitul lui Sebastian este „expresia unei nostalgii colective pentru ordinea ideală pierdută, o speranță mesianică în renașterea națiunii printr-o reîntoarcere la sacru”. Această observație sugerează că el vedea Sebastianismul nu doar ca un mit politic, ci ca o manifestare a unei structuri profunde a conștiinței umane, în care un popor se raportează la trecutul său pentru a-și conferi speranță și direcție.

În corespondența sa cu prietenii și colegii de exil, Eliade face adesea referiri la Quinto Império, ideea portugheză conform căreia Portugalia are o misiune universală, spirituală, de a conduce lumea spre o nouă epocă de iluminare. Acest mit, promovat în special de Padre António Vieira, a fost pentru Eliade un exemplu al modului în care o națiune își poate construi o identitate colectivă bazată pe o vocație cosmică. Într-o scrisoare adresată istoricului religiilor Ioan Petru Culianu, Eliade discută despre Quinto Império ca despre un „exemplu viu al sacralizării istoriei, al unui popor care își mitologizează propria existență pentru a transcende realitățile politice efemere” [Mircea Eliade, 1943: 166]. Această idee rezonă cu propria sa viziune asupra istoriei sacre, în care anumite evenimente nu sunt percepute doar ca simple fapte, ci ca parte a unui destin mai larg, ordonat de structuri mitice recurente.

În jurnalul său din perioada petrecută în Portugalia, Eliade descrie cu admirație felul în care cultura iberică a reușit să păstreze o viziune arhaică asupra timpului și istoriei, în contrast cu modernitatea desacralizată a Europei occidentale. El observă că miturile portugheze și spaniole sunt „ancorate într-o viziune sacră a istoriei, în care suferința națională este interpretată ca un sacrificiu necesar pentru renașterea spirituală”. Acest tip de interpretare se aliniază perfect cu ideile sale despre sacru ca element esențial al oricărei identități naționale și despre nevoia unei reîntoarceri la valorile arhetipale pentru a depăși crizele epocii moderne.

Eliade face referiri și la mitul Reconquistei, procesul istoric de recucerire a Spaniei de la musulmani, pe care îl consideră un exemplu clasic al utilizării mitului pentru a justifica o politică expansionistă și un proiect

civilizațional [Florin Țurcanu, Mircea Eliade, 2007:80]. Într-o scrisoare adresată lui Ernesto Sampaio, un intelectual portughez cu care a corespondat în anii '60, Eliade afirmă că „Reconquista nu a fost doar o campanie militară, ci o reiterare a unui mit al purificării naționale, o reluare a unui model arhetipal în care un teritoriu este restaurat la sacralitatea sa originară”. Această observație demonstrează că el vedea în evenimentele istorice nu simple conflicte politice, ci manifestări ale unor structuri mitice care conferă legitimitate acțiunilor colective.

Un alt aspect prezent în jurnalul său este admiratia pentru modul în care literatura și arta iberică au reușit să păstreze o dimensiune mitologică a realității. Eliade vorbește cu entuziasm despre duende, conceptul spaniol care desemnează o stare de grație artistică profundă, în care interpretul sau creatorul devine un canal pentru forțe transcendente. Într-o însemnare din jurnalul său din 1942, el scrie că „experiența duende este una dintre cele mai pure manifestări ale hierofaniei în arta europeană”, sugerând că această stare de inspirație artistică este, de fapt, o formă de contact cu sacrul, asemănătoare cu momentele de revelație din tradițiile religioase arhaice.

În corespondența sa cu alți intelectuali europeni, Eliade a discutat adesea despre modul în care miturile ibero-lusitane oferă un contrast puternic față de secularizarea forțată a modernității occidentale. Într-o scrisoare adresată istoricului religiilor Henri Corbin, el menționează că „Portugalia și Spania sunt printre ultimele locuri din Europa unde mitul nu a fost complet dizolvat de raționalism și unde timpul sacru coexistă încă cu cel profan” [Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade, 1995: 44]. Această afirmație demonstrează că el vedea în cultura ibero-lusitană un model de rezistență față de desacralizare, ceea ce a influențat profund modul în care a conceptualizat tensiunea dintre sacru și modernitate.

Reflectând asupra influenței pe care această perioadă a avut-o asupra sa, Eliade scrie într-un pasaj din jurnalul său că „dacă ar fi să compar cultura portugheză cu o mare civilizație a trecutului, aș alege Bizanțul, pentru că ambele au reușit să integreze istoria într-o dimensiune mitică, să refuze dizolvarea în profan”. Acest tip de reflecție arată că experiența sa în Portugalia a întărit convingerea sa că civilizațiile se definesc nu prin faptele lor materiale, ci prin capacitatea de a-și mitologiza existența.

Prin toate aceste referințe din jurnale și corespondență, devine clar că Eliade nu doar că a studiat miturile ibero-lusitane dintr-o perspectivă academică, ci le-a și integrat în propria sa viziune asupra lumii, folosindu-le

ca exemple vii ale funcției mitului în structura unei culturi [Mihai Zamfir, 2006: 69].

Referințe bibliografice

- Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1998
- Culianu, Ioan Petru, *Mircea Eliade*, Editura Nemira, București, 1995
- Dubuisson, Daniel, *Impostures et pseudo-science. L'œuvre de Mircea Eliade*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve-d'Ascq, 2005
- Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. 1-3, Editura Științifică, București, 1981
- Eliade, Mircea, *Mitul eternei reîntoarceri*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999
- Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Editura Humanitas, București, 1995
- Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Editura Humanitas, București, 1994
- Eliade, Mircea, *Noaptea de Sânziene*, Editura Litera, București, 2012
- Eliade, Mircea, *Salazar și revoluția în Portugalia*, Editura Gorjan, București, 1942
- Eliade, Mircea, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, Editura Humanitas, București, 2010
- Eliade, Mircea, *Os Romenos, Latinos do Oriente*, Livraria Clássica Editora, Lisabona, 1943
- Garrigós, Joaquín, *Pasiunea lui Mircea Eliade pentru Spania*, în Revista de cultură, vol. IV, octombrie 2007
- Löwy, Michael, *Review of Daniel Dubuisson's Impostures et pseudo-science. L'œuvre de Mircea Eliade*, în Archives de sciences sociales des religions, nr. 132, 2005
- Oișteanu, Andrei, *Mircea Eliade, de la opium la amfetamine*, în revista 22, nr. 18, mai 2007
- Oișteanu, Andrei, *Mircea Eliade și fascinația pentru Cămășile verzi*, în Revista 22, nr. 15, aprilie 2007
- Ornea, Z., *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995
- Scagno, Roberto, *Alcuni punti fermi sull'impegno politico di Mircea Eliade nella Romania interbellica*, în Esploratori del pensiero umano, Jaca Book, Milano, 2000
- Simion, Eugen, *Mircea Eliade: Nodurile și semnele prozei*, Editura Cartea Românească, București, 1977
- Țurcanu, Florin, *Mircea Eliade, Prizonierul istoriei*, Editura Humanitas, București, 2007
- Vasile, Cristian, *Politică și cultură în România comunistă*, Editura Humanitas, București, 2013
- Zamfir, Mihai, *Mircea Eliade și Portugalia*, prefață la *Jurnalul portughez și alte scrieri*, Editura Humanitas, București, 2006